

שישה מיליון מזבחות

מסכת גיטין דף נז עמוד ב

... ועליהם הכתוב אומר: "כי עליך הורגנו כל היום נחשבנו כצאן טבחה" (תהלים מד).¹

ורב יהודה אמר: זו אשה ושבעה בניה.² הביאו את הראשון לפני הקיסר, אמרו לו: פֶּלַח לעבודה זרה!³ אמר להם: כתוב בתורה: "אנכי ה' אלהיך" (שמות כ ב). הוציאוהו והרגוהו. והביאו את האחר לפני הקיסר, אמרו לו: פֶּלַח לעבודה זרה! אמר להם: כתוב בתורה: "לא יהיה לך אלהים אחרים על פניי" (שם ג), הוציאוהו והרגוהו. הביאו את האחר, אמרו לו: פֶּלַח לעבודה זרה! אמר להם: כתוב בתורה: "זובח לאלהים יחרס" (שמות כב יט), הוציאוהו והרגוהו. הביאו את האחר, אמרו לו: פֶּלַח לעבודה זרה! אמר להם: כתוב בתורה: "לא תשתחוה לאל אחר" (שמות לד יד), הוציאוהו והרגוהו. הביאו את האחר, אמרו לו: פֶּלַח לעבודה זרה! אמר להם: כתוב בתורה: "שמע ישראל ה' אלהינו ה' אחד" (דברים ו ד), הוציאוהו והרגוהו. הביאו את האחר, אמרו לו: פֶּלַח לעבודה זרה! אמר להם: כתוב בתורה: "וידעת היום והשבות אל לבבך כי ה' הוא האלהים בשמים ממעל ועל הארץ מתחת אין עוד" (דברים ד ט), הוציאוהו והרגוהו.

הביאו את האחר,⁴ אמרו לו: פֶּלַח לעבודה זרה! אמר להם: כתוב בתורה: "את ה' האמרת וגו' וה' האמירך היום" (דברים כו יז-יח), כבר נשבענו להקדוש ברוך הוא שאין אנו מעבירין אותו באל אחר, ואף הוא נשבע לנו שאין מעביר אותנו באומה אחרת.⁵ א"ל קיסר: אזרוק לך גושפנקא⁶ ותכופך ותרים אותה כדי שיאמרו: קיבל עליו את פקודת המלכות.⁷ אמר לו (הילד לקיסר): חבל עלך קיסר! חבל עלך קיסר! על כבוד עצמך כך, על כבוד הקדוש ברוך הוא על אחת כמה וכמה! הוציאוהו להריגה, אמרה להם אמו: תנו לי ואנשק אותו מעט. אמרה לו: בני, לכו ואמרו לאברהם אביכם: אתה עקדת מזבח אחד ואני עקדתי שבעה מזבחות! אף היא עלתה לגג ונפלה ומתה. יצתה בת קול ואמרה: "אם הבנים שמחה" (תהלים קיג ט).⁸

¹ ראה בתחילת דף נז שם סיפורים קשים בעקבות חורבן הבית (ראשון ושני) על נבזראדן רב טבחים שהרג "מאתים ואחת עשרה רבוא, ובירושלים הרג תשעים וארבע רבוא על אבן אחת עד שהלך דמן ונגע בדמו של זכריה", על "אספסינוס קיסר שהרג בכרך ביתר ארבע מאות רבוא, ואמרי לה ארבעת אלפים רבוא" וכן הסיפור על "ד' מאות ילדים וילדות שנשבו לקלון, הרגישו בעצמן למה הן מתבקשים ... קפצו כולן ונפלו לתוך הים". ועליהם קורא הדרשן את הפסוק מתהלים מד כג: "כִּי עָלֶיךָ הִרְגָנוּ כָּל הַיּוֹם נִחְשָׁבְנוּ כְּצֹאן טְבָחָה" (פרק שנראה מתאים ליום השואה). אך רב יהודה מעדיף לייחס לפסוק בתהלים, דווקא את הסיפור האישי, של טרגדיה משפחתית אחת, ולראות דווקא בו את חזות החורבן הנורא ומבכר אותו על פני נהרות הדם המתוארים בהרג המאסיבי של "מאתים ואחת עשרה רבוא" או "ארבע מאות רבוא" (4 מיליון) שהם, ללא ספק, גוזמא. ואנו נלך בעקבות רב יהודה.

² רבו המאמרים והחוקרים באשר למקורותיו וגלגוליו של סיפור זה, ראה למשל מאמרו של אלישבע באומגרטרן ורלה קושלבסקי: [מִן הָאֵם וְהַבְּנִים לָאֵם הַבְּנִים בְּאֵשְׁכֵנוּ בִּימֵי הַבְּנִיִּים](#), נספח א השוואת גרסאות, ציון – רבעון לחקר תולדות ישראל, תשס"ו. המקור הקדום ביותר של סיפור זה הוא, כנראה, ספר מקבים ב פרק ז, שם הוא מסופר בהקשר עם מרד החשמונאים והמלחמה ביוונים (חנוכה), אך הסיפור שם שונה מאד מהסיפור בגמרא גיטין. המשותף לשניהם הוא שאין האישה (האם) נזכרת בשמה. מקבילות לסיפור "שלנו", נמצאות במדרש איכה רבה פרשה א סימן נ, במדרש זוטא - איכה (בובר) פרשה א (שכנראה התווסף לספר ע"י המדפיסים) וכן באליהו רבה (איש שלום) פרשה כח, המדרש הגדול דברים כח נ ובילקוט שמעוני איכה רמז תתרכט. במקורות אלה פורש שמה של האשה: מרים בת נחום, אך במקורות אחרים כמו ילקוט שמעוני תהלים רמז תתעג (הערת העורך כנראה) וכן בפרשנים כמו אלשיך בתהלים פרק יא, מוזכר השם: חנה ושבעת בניה, שאולי הוא בלבול עם חנה של אלקנה (תחילת ספר שמואל א) שנאמר עליה: "עד עקרה ילדה שבעה" ודווקא זכתה לגדל בניה בשמחה. (ראה פסיקתא רבתי מג וכן רש"י על הפסוק איך היו לחנה שבעה צאצאים) ולא כל אלה העיקר, אלא הדברים שלפנינו.

³ הבאנו את לשון הגמרא בעברית, עפ"י שטיינזלץ.

⁴ "אחר" זה הוא הילד השביעי והקטן, שביעאה זוטרא בלשון מדרש זוטא – איכה, שמכולם דווקא איתו יש לקיסר דיאלוג. נראה, כמו בסיפורים דומים בגמרא שם, שגם הקיסר, האויב האכזר, התחיל להסס מה בהרג הבלתי נפסק, כפי שנראה.

⁵ ראה הנוסח באיכה רבה א נ, שמדייק יותר בדרשה על הפסוק בדברים ועל חילול ברית "הָאֱמֶרֶת-הָאֱמִירָךְ": "ולא עוד אלא שנשבענו לאלהינו שאין אנו ממירין אותו באל אחר, שנאמר: את ה' האמרת היום. וכשם שנשבענו לו, כך נשבע לנו שאין ממירנו באומה אחרת, שנאמר: וה' האמירך היום". ראה דברינו [אנו מאמירך ואתה מאמירנו](#) בפרשת כי תבוא, בהם הבאנו את הפירושים השונים לשילוב: "הָאֱמֶרֶת-הָאֱמִירָךְ". וכאן, האמרנו – אמרנו, נשבענו שלא נמיר את הברית עם הקב"ה. אמירה שאולי מכוונת לא רק אל הקיסר והנוכחים שם, אלא גם כלפי שמיא: זו האמירה שלנו, ריבוננו של עולם. היכן היא האמירה שלך? האמנם תעמוד מנגד ותבליג כל כך? וכפסוק בתהלים י א: "לְמָה ה' תַעֲמֵד בְּרָחוֹק תַעֲלִים לְעֵתוֹת בְּצַרָה?"

⁶ חותמת, חותם הקיסר שיש בו דיוקן, אבל יכול להיחשב גם כחפץ כללי שאינו פולחן.

⁷ הרמנא דמלכא בלשון התלמוד. יש תנאים בהם השתחויה למלך איננה עבירה והיא בבחינת כבוד למלכות, כך גם הרמת חפצים שיש בהם דיוקנאות (עבודה זרה דף יב), אבל כאן ברור שזו שעת השמד. ואולי באמת חמל הקיסר על הילד הקטן כפי שמצאנו במדרש על נבזראדן שלאחר שראה את כל הדם ששפך ברח והתגיייר (איכה רבה פתיחתא כג), אבל הוא עצמו כבר לא היה יכול לעצור את ההרג.

⁸ ראה חלק זה של המדרש, מהבן השביעי ואילך, באליהו רבה (איש שלום) פרשה כח: "הביא את השביעי קטן שבכולם, אמר לו: בוא והשתחוה לזה. אמר לו: חס ושלום, איני משתחוה למעשה ידי אדם, שכך נשבענו לו להקב"ה שלא נעבוד לאל אחר, והקב"ה נשבע לנו שלא יחליפנו בעם אחר ... אמר לו: אי אתה משתחוה לאלוה זה, הרי אני זורק לך את הטבעת ההיא ושא מלפניו, כדי שיהו כל העומדים לפניו אומרים: שמע לדברי קיסר והשתחוה לו. אמר לו: אללי עליך קיסר, על הדברים שאתה אומר לי. ומה אתה בשר

ומה נאמר לנו לאותה אישה, מרים בת נחתום? - אַתְּ עֶקְדַת שבעה מזבחות ודורנו עקד שישה מיליון. את הספקת עוד לנשק לבנך הקטן ורבות מאימותינו לא זכו גם לזה. בנך עמד מול קיסר שהייתה בו עוד טיפה של אנושיות וניסה אולי להציל אותך, רק שימיר את דתו, ואנחנו עמדנו מול חיות אדם שכל תאוותם הייתה לרצוח עוד ועוד. לא בקשו שנתכופף ונרים את החותם ובכך אולי יינצלו חיים, רק להרוג להשמיד ולאבד מנער ועד זקן טף ונשים, גם כאשר היה להם ברור שמלכות הרשע שלהם קורסת. הקיסר שעמד מולך ואף אומות העולם עמדו ותמהו, מקצתם גם תלשו זקנם ובכו: איה אלהיהם של אלה? ואילו שונאינו בזו ולעגו לאלוהי ישראל על שלא הציל את עמו. את וַפְּנִיךָ, "קידשתם את השם" אומר הדרשן, ואילו השואה, אומר הרב עמיטל זצ"ל: הייתה חילול השם.

לכי מרים בת נחתום ואמרי כל זאת לאברהם, שיספר ליצחק, שיספר ליעקב, שיספר למשה, שיספר לאהרון ולחכמי כל הדורות ... אמרי לאברהם אבינו שהחשיכה הגדולה שנפלה עליו (בראשית טו יב), זו חשיכת גלויות מצרים, בבל, מדי ויוון ואפילו רומא עפ"י המדרש (בראשית רבה מד יז). חשכות אלה הם כאין וכאפס מול חשיכת אירופה "הנאורה" והמאָרָה של אמצע המאה העשרים שלא רק ביקשה להשמיד להרוג ולאבד, אלא בצעה זאת בפועל על שלישי מהעם היהודי. בהרג, חנק, שריפה, תלייה בראש כל חוצות, הרעבה המונית, עיקור, מחלות זיהומיות, מקלחות שהם תאי גזים ושאר מיתות משונות שרק מוח שטן יכול להמציאן. לכי, ספרי לו ולכל ישני חברון, ספרי גם למשה הנסתר בהר נבו, לכהן הגדול שבהר ההר, לרחל אשר בדרך בית לחם, ליהושע בתמנת חרס, ליוסף אשר בשכם, לשמואל לדוד ולשלמה, לבית הנשיא בבית שערים.

וספרי להם מרים גם על אתחלתא דגאולת ישראל בימינו והביאי להם את דבריו של הרב עמיטל זצ"ל, כפי שהבאנום בתמצית בדברינו [אשר פדית גויים ואלוהי](#) בפסח אחר כותלנו: "בעקבות השואה לא נותרה שום סיבה בעולם לדחות את גילוי קידוש השם בעולם על-ידי כינון מדינת ישראל. לאחר חילול השם הגדול של השואה, נדרשה תשובה היסטורית של קידוש השם. תקומת המדינה וניצחונותיה במלחמות ישראל מול צבאות ארצות ערב שקמו עליה, היוו תשובה של קידוש השם" (בשיחת יום העצמאות תשס"ב, "שובנו אלהי ישענו", שיבת הר עציון, אלון שבות). יהי רצון שנהיה ראויים לנחמה ולקידוש השם פורתא "ביום השמיני".

מחלקי הדמעות

מים אחרונים 1: לדרשה המלאה של הרב עמיטל [שובנו אלוהי ישענו ביום העצמאות תשס"ב, ראה כאן](#).

מים אחרונים 2: התואר "אם השבעה" מצוי גם במדרש פסיקתא רבתי פסקא כו על חורבן בית ראשון: "אמר ירמיהו: כשהייתי עולה לירושלים נטלתי עיני וראיתי אשה אחת יושבת בראש ההר, לבושיה שחורים ושערה סתור צועקת מבקשת מי ינחמנה. ואני צועק ומבקש מי ינחמני. קרבתי אצלה ודברתי עמה, ואמרת לי: אם אישה את - דברי עמי, ואם רוח את - הסתלקי מלפני. ענתה ואמרה לי: אינך מכירני? אני היא שהיו לי שבעה בנים. יצא אביהם למדינת הים. עד שאני עולה ובוכה עליו הרי שניבא ואמר לי: נפל הבית על שבעה בנייך והרגם. איני יודע על מי אבכה ועל מי אסתור שעריי. ענית ואמרת: אין את טובה מן אמי ציון והיא עשויה מרעית לחיות השדה. ענתה ואמרה לי: אני אמך ציון, אני היא אם השבעה, שכן כתב: אומללה יולדת השבעה (ירמיה טו ט). לא מצאנו כיצד ואם בכלל נכון לחבר שני "אם שבעה" אלה (ואם יש עוד כאלה) וכל היכול להחכימו בעניין, יבורך ויתברך.

ודם מתבייש מבשר ודם שכמותך, אני לא אתבייש מלפני מלך מלכי המלכים! אמר לו: וכי יש אלוה לעולם? אמר לו: וכי עולם של הפקר ראיתה? ... כאן מתחיל דיאלוג ארוך על כך שיש או אין לאלהי ישראל ראש, אזוניים, עיניים, פה וכו' ... וההמשך שם: "אמר לו (הקיסר לילד): וכי יש כח לאלהיכם? אמר לו: והלא כבר נאמר: הן לא קצרה יד ה' מהושיע (ישעיה נט א). אמר לו: וכי מאחר שיש כח לאלהיכם ועיניו רואות ואזניו מקשיבות, מפני מה לא נגלה והציל אתכם מידי? אמר לו: שוטה שבעולם, אין אתה הגון לעשות ניסים על ידך. ואנו נתחייבנו מיתה, אם אי אתה הורגינו, הרבה הורגים יש למקום, הרבה דוברים למקום, הרבה נמרים למקום, הרבה נחשים, הרבה עקרבים, הרבה אריות, שהיו פוגעין בנו. מיד ציוה עליו להרגו. באותה שעה אמרה לו אמם: בחיי ראשך קיסר, בחיי ראשך קיסר, תן לי את בני ואנשקיהו. נתנוהו לה, היתה מגנפתו מחבקתו ומנשקתו, ונטלת דדיה ונותנה לתוך פיו, והיה דבש וחלב נוטף ונופל לארץ, לקיים מה שנאמר: דבש וחלב תחת לשונך (שיר השירים ד יא). שוב אמרה לו: בחיי ראשך קיסר, בחיי ראשך קיסר, תן חרב על צוארי ועל צואר בני ביחד. אמר לה קיסר: חס ושלום, איני עושה את הדבר הזה, שכן כתוב בתורה: ושור או שנה וגו' (ויקרא כב כח). אמר לו אותו תינוק: שוטה שבעולם, קיימתה כל התורה כולה חוץ מפסוק זה? מיד נטלו חרב וחתכו את ראשו. שיערו חכמים שנותנו של אותו תינוק, ונמצא בן שתי שנים וששה חדשים ושבע שעות ומחצה. באותה שעה היו אומות העולם מתלשין בשערן ובזקנם ובוכין בכייה גדולה. אמרו: מה עשה אביהם של אילו שכן נהרגו עלי? ... באותה שעה אמרה להן אימן: בניי, לכו ואמרו לאברהם אביכם: אל תזוח דעתך עליך, שאמרת, בניתי מזבח והעליתי עליו את בני, אבל אני בניתי שבעה מזבחות והעליתי עליהם שבעה בניי. שוב אמרה להן אימן: בניי, אשריכם שעשיתם רצון אביכם שבשמים, ולא הייתם בעולם אלא לקדש את שמו הגדול על ידיכם, שנאמר: בקרובי אקדש (ויקרא י ג). מיד נשתטחה ועלתה לגג ונפלה ומתה, יצתה בת קול ואמרה לה: עלך הכתוב אומר: אם הבנים שמחה (תהלים קיג ט)."